וּבְשֵׁם שֶׁאֵין מְזִימִין אֶת הָעֵדִים אֶלָּא בְּפָנֵיהֶם, כיון שההזמה נוגעת לגופם של המזימים, שמעידים עליהם שהעידו שקר ורוצים לחייבם בעונש 'כאשר זמם', ואין לשמוע עדות שלא בפני בעל הדין שעליו מעידים, **כָּךְ אֵין מַכְחִישִׁין אֶת הָעֵדִים אֶלָּא בְּפָנֵיהֶם**, ומהטעם שנתבאר, שהרי 'הכחשה תחילת הזמה'. וכיון שעדי השטר כבר מתו, אי אפשר לקבל את עדותם של המכחישים אותם, ואין מקבלים אותם אפילו אם אין הנידון לגבי ענשם, אלא רק כדי לבטל את עדותם, ולכן אמרה הברייתא שאינם נאמנים לפסול את השטר.

הגמרא מביאה את דעת החולק על רב ששת בענין הכחשה: **אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן** לרב ששת, כיצד יתכן שהכחשה צריכה להיעשות דוקא בפני העדים המוכחשים, והרי **אִילּוּ חָוֵו קָמָן וּמַכְחִישִׁין לְהוּ** – אם היו העדים המוכחשים חיים ועומדים לפנינו ומכחישים את דברי העדים שמעידים עליהם שהיו אנוסים או פסולים, **חֲכָחָשָׁה, וְלֹא הֲוָה מַשְׁגִּיחִין בָּהּ** – היתה זו הכחשה של שתי כיתות, ולא היינו מקבלים לגמרי את דברי עדי השטר האומרים שחתמו בכשרות, משום **דַּהֲווּ לְהוּ עֵדוּת מוּכְחָשׁת, ואם כן הַשְׁתָּא דְּלֵיתְנַהוּ** – עתה שאין העדים החתומים על השטר לפנינו, שהרי מתו, שיש יותר סברא לקבל את המכחישים, **דְּאִילּוּ חָוֵו לְקָמָן דִּילְמָא חָוֵו מוֹדוּ לְהוּ** – שהרי יתכן שאם היו המוכחשים חיים, היו מודים לדברי המכחישים שהיו אנוסים או פסולים באותו זמן, וכי באופן כזה תאמר **דְּמְהֵימְנִי** – שעדי השטר נאמנים, והרי אין זה מסתבר כלל.

אֶלָּא אָמַר רַב נַחְמָן, באופן כזה, אנו שומעים את עדותם של המכחישים, **ואוֹקֵי תְּרֵי לְהֲדֵי תְּרֵי** – ומעמידים את עדותם כנגד עדי השטר המוכחשים, **וְכיון שיש כאן ספק, אוֹקֵי מָמוֹנָא בְּחֶזְקַת מָרֵיהּ** – יש להעמיד את הממון בחזקת בעליו, ואם זה שטר חוב ישאר הממון ביד הלוה, ואם זהו שטר מכר תישאר הקרקע ביד המוכר, שהמוציא מחבירו עליו הראיה. ומה שאמרו בברייתא שאין העדים המכחישים נאמנים אין הכוונה שאין מקבלים את דבריהם כלל, וכמו שפירש רב ששת, שמחמת כן מחזיקים את השטר ככשר לגמרי וגובים בו, אלא שאין מאמינים להם לפסול את השטר לגמרי, אלא הדבר ספק בידינו, ואף שאין גובים בו, גם אין קורעים אותו, אלא משאירים אותו ביד המלוה, ואם יתפוס המלוה מיד הלוה את מעות החוב, לא נוציאם מידו, שמספק אין מוציאים ממון, לא מיד הלוה ולא מיד המלוה.

רב נחמן מביא מעשה נוסף בענין זה, שגם ממנו מוכח שבתרי ותרי אין מוציאים ממון מספק: **מִידֵי דַּהֲוָה אַנְּכְסֵי דְּבַר שַׁטְיָא** – דבר זה דומה למעשה שאירע עם נכסיו של 'בר שטיא', אדם שלעיתים היה שוטה ולעיתים פיקח, **דְּבַר שַׁטְיָא זַבִּין נְכְסֵי** – מכר קרקע בשטר, ואחר כך התעורר ספק האם בשעת המכירה היה שוטה ולא חל המקח, או שהיה פיקח וחל המקח, **אָתוּ בֵּי תְּרֵי וְאָמְרֵי כְּשֶׁהוּא שׁוֹטֶה זַבִּין** – באו שני עדים והעידו שהיה שוטה כשמכר, **וְאָתוּ בֵּי תְּרֵי וְאָמְרֵי כְּשֶׁהוּא חָלִים זַבִּין** – ובאו שני עדים אחרים ואמרו שהיה פיקח כשמכרה, **וְאָמַר רַב אַשִׁי, אוֹקֵי תְּרֵי לַהֲדֵי תְּרֵי** – יש להעמיד את שתי כיתות העדים זו כנגד זו, **וְאוֹקֵי מָמוֹנָא בְּחֶזְקַת בַּר שַׁטְיָא** – ומספק יש להעמיד את הקרקע בחזקת בר שטיא, שהיתה הקרקע בחזקתו, שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

וביאר רב אשי מתי אומרים כן: **וְלֹא אָמְרָן** – ואין אומרים דין זה שהקרקע נשארת ביד בר שטיא, **אֶלָּא** באופן **דְּאִית לֵיהּ חֲזָקָה דַּאֲבָהָתֵיהּ** – שהיתה הקרקע מוחזקת בידו מאבותיו, שכיון שבודאי היתה שלו, אין הקונה יכול להוציאה מידו ללא ראיה, **אֲבָל לֵית לֵיהּ חֲזָקָה דַּאֲבָהָתֵיהּ** – אם לא היתה מוחזקת בידו מאבותיו, אלא הוא עצמו קנאה, **אָמְרִינַן, כְּשֶׁהוּא שׁוֹטֶה זָבַן וּכְשֶׁהוּא שׁוֹטֶה זַבִּין** – אנו אומרים, שמא כשם שלדבריו מכירת הקרקע נעשתה כשהוא שוטה, הרי אפשר שאף קניית הקרקע על ידו נעשתה בעת שהיה שוטה, ולא זכה כלל בקרקע ואין לו בה חזקה כלל, וכיון שכך אינו יכול להוציאה מיד הקונה המוחזק בה כעת, לאחר שקנאה מבר שטיא.

* * *

הגמרא חוזרת לנידון שהובא לעיל, שלדעת רב ששת הכחשת העדים צריכה להיעשות בפניהם, ולרב נחמן אפשר להכחישם שלא בפניהם. אומרת הגמרא: **אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, אֵין מְזִימִין אֶת הָעֵדִים אֶלָּא בְּפָנֵיהֶן**, שהרי ההזמה מחייבתם בעונש מיתה או ממון 'כאשר זמם', ואי אפשר לדון ולחייב אדם שלא בפניו. **וּמַכְחִישִׁין אֶת הָעֵדִים שֶׁלֹּא בְּפָנֵיהֶן**, שהרי אין כאן עדות על גוף העדים, אלא על המעשה שהעידו עליו, וכשיטת רב נחמן. מוסיף רבי אבהו ואומר דין נוסף: **וְהָזָמָה** המתקבלת **שֶׁלֹּא בְּפָנֵיהֶן, נִהְיֵי הַהָזָמָה לֹא הֲוָיָא** – אמנם אינה נחשבת כהזמה המחייבת את המוזמים בעונש, כיון שאי אפשר לקבל שלא בפניהם עדות הנוגעת להם, אבל אפשר לקבל את דבריהם לגבי עצם המעשה, ולכן **הַכְחָשָׁה מִיהָא הֲוָיָא** – מכל מקום יש בדברי המזימים גם הכחשה, שהרי הם מעידים שהמעשה שהעידו עליו אותם עדים לא נעשה בפניהם, שהרי היו במקום אחר, ועדותן בטלה.

* * *

הגמרא חוזרת לפרש את דברי הברייתא המובאת לעיל (יט סוף ע"ב): **אָמַר מַר** בברייתא, עדים שהעידו על חתימות של אחרים שבשטר שכתב ידם הוא, אך אנוסים או פסולים היו, **אִם יֵשׁ עֵדִים** אחרים שמעידים **שֶׁכָּתַב יָדָם** של העדים החתומים על השטר **הוּא וְזֶה, אוֹ שֶׁהָיָה כָּתַב יָדָם יוֹצֵא** ומתקיים **מִמָּקוֹם אַחֵר**, והיינו **מִשְׁטָר שֶׁקָּרָא עָלָיו עֵרָעָר** – שנטען עליו על ידי הלוה או המוכר שהוא מזויף, **וְהוּחְזַק** אותו שטר **בְּבֵית דִּין**, וכתבו עליו 'קיום', ועתה מתקיים השטר שלפנינו על פי אותו שטר, שאפשר להשוות את חתימות העדים שבשני השטרות, הרי **אֵין** אלו העדים **נֶאֱמָנִין** לומר שעדי השטר אנוסים היו, לפי שאין כאן 'פה שאסר'.

מדייקת הגמרא: מבואר מדברי הברייתא שאם **קָרָא עָלָיו עֵרָעָר** וקיימוהו, **אִין** – אפשר לקיים על פיו את השטר שלפנינו, אבל אם **לֹא קָרָא עָלָיו עֵרָעָר, לֹא** – אי אפשר לקיים על פיו שטר אחר, כיון שאנו חוששים שמא גם אותו שטר מזויף הוא. דין זה **מְסַיַּיע לֵיהּ לְרַבִּי אַסִי, דְּאָמַר רַבִּי אַסִי, אֵין מְקַיְּימִין אֶת הַמִּשְׁטָר** על ידי דימוי חתימותיו לחתימות שבשטר אחר, **אֶלָּא מִשְׁטָר שֶׁקָּרָא עָלָיו עֵרָעָר וְהוּחְזַק בְּבֵית דִּין** שהוא אמיתי, וכתבו עליו קיום, שאם לא כן יש לחשוש ששטר זה שממנו אנו רוצים לקיים, אף הוא מזויף.

הגמרא מביאה אופנים שאפשר לקיים את החתימות מתוך שטר שאינו מקויים: **אָמְרִי נְהַרְדָּעֵי, אֵין מְקַיְּימִין אֶת הַמִּשְׁטָר, אֶלָּא מִשְׁתֵּי שטרי כְּתוּבוֹת**, שכותב הבעל לאשתו כשנושאה, [**אוֹ**] **מִשְׁתֵּי שְׁדוֹת** – שני שטרות מכירה של שדות, **וְהוּא שֶׁאָבְלוּם בַּעֲלֵיהֶן** – הקונים של השדות **שָׁלֹשׁ שָׁנִים, וּבְשׁוֹפֵי** – בשקט, ללא שיערער עליהם המוכר, שמתוך כך יש ראיה שאין השטרות מזויפים, ואפשר לקיים על פיהם שטר אחר.

מוסיפה הגמרא תנאי נוסף בקיום מתוך שני שטרות אלו: **אָמַר רַב שִׁימִי בַּר אַשִׁי, וּבְיוֹצֵא מִתַּחַת יַד אֶחָד** – דין זה הוא רק כשאותם שתי כתובות או שני שטרי מכר מוחזקים ביד בני אדם אחרים, **אֲבָל** אם שטרות אלו יוצאים **מִיַּד עַצְמוֹ** – מיד אותו שמוציא את שטר החוב ורוצה לקיימו על פיהם, **לֹא** – אין לקיימו מתוך שטרות אלו.

שואלת הגמרא: **מַאי שְׁנָא תַּחַת יַד עַצְמוֹ דְּלֹא** – מדוע שונה הדין כשאותם שני שטרות נמצאים ביד אותו אדם הרוצה לקיים את השטר, שאין לקיימו על פיהם, הרי הטעם הוא **דִּילְמָא זְיִיפֵי מְזַיֵּיף** – שמא מתוך שהיו השטרות תחת ידו התבונן בחתימות העדים וזייפם בשטר הנוסף שרצונו לקיים עתה, ואם כן גם באופן ששני השטרות יוצאים **מִתַּחַת יְדֵי אַחֵר, נִמְצֵי** יש לחשוש, **דִּילְמָא אָזַל וְחָזָא אֲתָא וְזַיֵּיף** – שמא הלך והתבונן בשטרות שביד חבירו, וזייף על פיהם את חתימות העדים בשטר שבידו עתה ורצונו לקיימו.

משיבה הגמרא: **כּוּלֵּי הַאי לֹא מָצֵי מְכַוֵּין** – אינו יכול לכוון כל כך את זיוף החתימות על ידי שראה אותם ביד חבירו, ולכן אין חוששים בזה לזיוף, ורק כשהשטרות תחת ידו ונמצאים לפניו בעת הזיוף, יכול לדקדק ולזייפם היטב.

* * *

המשך בעמוד קעב

הגמרא עוברת לדון בעד שכתב עדותו בשטר לזכרון, אם יכול להעיד על פיו: **תָּנוּ רַבָּנָן, כּוֹתֵב אָדָם עֵדוּתוֹ עַל הַשְּׁטָר**, אם הוא חושש שמא ישכח את פרטי העדות, **וּמֵעִיד עָלֶיהָ אֲפִילּוּ לְאַחַר כַּמָּה שָׁנִים**, כפי הכתוב בשטרו.

ונחלקו חכמים בביאור הלכה זו: **אָמַר רַב הוּנָא, וְהוּא שֶׁזּוֹכְרָהּ מַעֲצְמוֹ** – ובתנאי שאף ללא ראיית השטר היה זוכר מקצת העדות, אלא שעל ידי השטר הוא נזכר בכל פרטי המעשה. אבל אם שכח לגמרי את המעשה, ורק על ידי ראיית השטר הוא נזכר בו, אינו יכול להעיד. **וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר**, יכול הוא להעיד **אַף עַל פִּי שֶׁאֵין זוֹכְרָהּ מַעֲצְמוֹ** כלל, אם על ידי קריאת השטר הוא נזכר בכל פרטי המעשה, אבל אם אף אחר ראיית השטר אינו נזכר לגמרי, אינו יכול להעיד, שהרי אמרה תורה (דברים יט טו) 'עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים וגו' יָקוּם דָּבָר', ודרשו חכמים (גיטין עא.) שרק עדות ש'מפיהם' מועילה, ולא עדות ש'מפי כתבם'.

רבה מבאר חידוש דין שיש ללמוד מדברי רבי יוחנן: **אָמַר רַבָּה, שָׁמַע מִינָּהּ** – יש ללמוד מדבריו **דְּרַבִּי יוֹחָנָן** דין נוסף, **הָנֵי בֵּי תְרֵי דְּיָדְעִי סַהֲדוּתָא** – שנים שראו עדות, **וּמְנָשֵׁי חַד מִנַּיְיהוּ** – ושכחה אחד מהם, **מַדְכַּר חַד לְחַבְרֵיהּ** – יכול חבירו להזכיר לו את המעשה, ויעידו עליו שניהם יחד, שהרי מוכח מדברי רבי יוחנן שאין צורך שיזכור העד את העדות מעצמו, אלא אף אם מזכירים לו אותה ונזכר יכול להעיד, ואין חילוק בין נזכר מהכתב לבין נזכר מחבירו.

מסתפקת הגמרא בענין זה: **אֵינַעְיָא לְהוּ, עַצְמוֹ מַאי** – אם בעל הדבר עצמו הזכיר לעד את העדות, ונזכר, האם יכול להעיד בדבר, או שיש לחשוש שבעל הדין מרבה בדברים להזכירו עד שנראה לו שהוא זוכר, ובאמת אינו זוכר.

מביאה הגמרא מחלוקת בדבר: **רַב חֲבִיבָא אָמַר, אֲפִילּוּ** בעל הדין **עַצְמוֹ** יכול להזכירו, ואם יזכר יעיד. **מַר בְּרִיהּ דְּרַב אַשֵׁי אָמַר, עַצְמוֹ לֹא** – אין הבעל דין עצמו רשאי להזכירו, ואף אם נזכר מתוך דבריו, לא יעיד.

פוסקת הגמרא את ההלכה: **וְהִלְכְתָא, עַצְמוֹ לֹא.**

וְאמנם, **אִי צוּרְבָּא מֵרַבָּנָן הוּא** – אם העד ששכח את העדות הוא תלמיד חכם, **אֲפִילּוּ** בעל הדין **עָצְמוֹ** רשאי **לְהַזְכִּירוֹ**, ואם יזכר יעיד, כיון שבודאי לא יעיד בדבר אלא אם כן יהיה לו ברור שהוא זוכרו היטב, ולא יסמוך על דברי הבעל דין.

מביאה הגמרא דוגמא לכך: **כְּי הָא** – כמו מעשה זה, **דְּרַב אַשִׁי חֲוָה יְדִיעַ לֵיהּ בְּסַהֲדוּתָא** – ידע עדות **לְרַב כַּהֲנָא**, וכשהוצרך רב כהנא **לְאוּתָהּ עֵדוּת אֲמַר לֵיהּ** רב כהנא **לְרַב אַשִׁי, מִי דְּכִיר מַר הַאי סַהֲדוּתָא** – האם זוכר אתה את אותה העדות, **אֲמַר לֵיהּ** רב אשי, **לָא**. הזכירו רב כהנא ואמר לו, **וְלָאו הָכִי וְהָכִי הֲוָה** – וכי לא כך וכך היה המעשה, **אֲמַר לֵיהּ** רב אשי, **לָא יָדַעְנָא** – עדיין איני זוכר. **לְסוֹף** – בסופו של דבר, **אֵידְכַּר** – נזכר **רַב אַשִׁי** בעדותו, **וְאַסְהִיד לֵיהּ לְרַב כַּהֲנָא**. לאחר שהעיד **חֲזֵיֵיהּ** – ראה רב אשי **לְרַב כַּהֲנָא, דַּהֲוָה מָחֵפֵּם** – שהיה מהסס בדבר ותמה עליו, מדוע העיד לו אף על פי שמעצמו לא זכר כלל את העדות. **אֲמַר לֵיהּ** רב אשי, **מִי סָבְרַתְּ עָלְךָ קָא סָמֵיכְנָא** – וכי סבור אתה שהעדתי מתוך שסמכתי על דבריך, **אֶלָּא הוּא דְּרַמַאי אַנַפְשָׁאי וְאַדְכַּרִי** – אני הטלתי על עצמי להיזכר, ואכן נזכרתי בכל פרטי העדות, ומוכח שתלמיד חכם יכול להעיד אף שבעל הדבר הוא שהזכירו, כיון שלא יסמוך על דבריו ולא יעיד אלא אם כן יזכר בעצמו.

* * *

אגב כך שדנה הגמרא בעדים ששכחו מקצת עדותם והזכירום, מביאה הגמרא משנה העוסקת בזכירת דבר שאירע לפני שנים רבות: **תְּנַן הָתָם** – שנינו במשנה (אהלות פט"ז מ"ב) לגבי ספק טומאת מת, **הַתְּלוּלִיּוֹת** – תילי עפר הצבורים בצידי הדרכים, שבני אדם רגילים לקבור שם את מתיהם, **הַקְּרוֹבוֹת בֵּין לָעִיר וּבֵין לַדֶּרֶךְ** – בין אם הן קרובות לעיר ובין לדרך, שבני אדם מצויים שם, **אֶחָד חֲדָשׁוֹת** – שנעשה התל לפני זמן מועט, **וְאֶחָד יְשָׁנוֹת** – שהיה שם תל זה זמן רב, הרי הן בחזקת **טְמֵאוֹת**, והמהלך שם נחשב כטמא מת. בתלוליות ישנות הטעם הוא כיון שחוששים שנקבר שם מת לפני זמן רב, ונשתכח הדבר. ואף בתלוליות החדשות אין אומרים שאם היה שם מת היה הדבר מפורסם, אלא חוששים שמא אשה שהפילה הלכה במקום לבדה וקברה שם את הנפל, ולא נודע הדבר. אבל התלוליות **הָרְחוֹקוֹת** מן העיר ומן הדרך, שאין דרך אשה להלך לשם לבדה, **הֶחָדָשׁוֹת טְהוֹרוֹת**, שאילו היה זה תל שנעשה על גבי מת היה הדבר מפורסם, ואין לחשוש שאשה קברה שם את נפלה כיון שאין דרך אשה לילך שם לבדה [ואם הלכה עם עוד בני אדם, היה הדבר מתפרסם], אבל תלוליות **יְשָׁנוֹת**, אף שהן רחוקות, **טְמֵאוֹת**, שמא קברו בהן מת, ונשתכח הדבר.

מביאה המשנה מחלוקת בשיעורים אלו: **אֵיזוֹהִי** תלולית **'קְרוֹבָה'** לעיר או לדרך, שהיא טמאה בין חדשה ובין ישנה, עד **חֲמִשִּׁים אַמָּה** מהעיר או מהדרך, ואף אם יש כמה תלוליות בתוך חמשים אמה, כולן נחשבות 'קרובות'. **וְאֵיזוֹ הִיא** תלולית **'יְשָׁנָה'**, שהיא טמאה אף אם היא רחוקה מהעיר או מהדרך, זו שעומדת כבר **שִׁשִּׁים שָׁנָה**, דִּבְרֵי **רַבִּי מֵאִיר**. רבי יהודה חולק על שני הדברים: **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, איזו היא תלולית **'קְרוֹבָה'**, זו **שֶׁאֵין** תלולית אחרת **קְרוֹבָה הֵימֶנָּה** לעיר או לדרך, לפי שהחשש בתלולית חדשה הוא שמא אשה קברה שם נפל, ומסתבר שקברה אותו בתלולית הראשונה שמצאה, ובתלולית שאחריה אין לחשוש לטומאה, ואף אם השניה גם כן בתוך חמשים אמה. ואיזו היא תלולית **'יְשָׁנָה'**, זו **שֶׁאֵין אָדָם זוֹכְרָהּ** – שאין מי שיאמר שהוא זוכר שבזמנו התחדשה תלולית זו.

הגמרא מבארת את המשנה: **מַאי 'עִיר' וּמַאי 'דֶּרֶךְ'** האמורים במשנה, שהקורבה והריחוק של התלולית נמדדים ביחס אליהם. **אִילֵימָא** – אם תאמר ש**'עִיר'** היינו **עִיר מַמָּשׁ** – סתם עיר, וכן **'דֶּרֶךְ'** היינו **דֶּרֶךְ מַמָּשׁ** – סתם דרך, אם כן קשה, **מַפְּקֵיקָא מִי מַחְזְקִינַן טוּמְאָה** – וכי מספק אנו חוששים לטומאה בסתם תלולית הנמצאת, **וְהָאֲמַר רֵישׁ לָקִישׁ** במסכת נזיר (סה:) **עֵילָּה** – עלילה, סיבה מועטת **מָצְאוּ** חכמים, והיינו מקום מסוים שהיתה בו טומאה, ואמרו שרק מקום זה טמא **וְטִהֲרוּ** את שאר המקומות **בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל**, וראו צורך בכך כדי שיוכלו הכהנים והעוסקים בטהרות להלך בכל מקום בארץ ישראל, וכיון שהקילו בזה, כיצד יתכן לומר שבכל תלולית עפר הקרובה לכל עיר או דרך נחשוש לטומאה.

מבארת הגמרא: **אֲמַר רַב זֵירָא, 'עִיר'** האמורה במשנה היינו **עִיר הַמְּמוּכָּה לְבֵית הַקְּבָרוֹת**, שבתלולית הסמוכה לה יש לחשוש לקבורת מת, **וְכֵן 'דֶּרֶךְ'** היינו **דֶּרֶךְ** המוליכה לעיר שיש בה **בֵּית הַקְּבָרוֹת**, שבמקום כזה מסתבר שקברו מת בתלולית, ובמקום המוחזק בטומאה לא הקילו חכמים.

שואלת הגמרא: **בִּשְׁלָמָא** בתלולית שבַּ**דֶּרֶךְ בֵּית הַקְּבָרוֹת**, מובן החשש שקברו שם מת, שהרי באים בני אדם מעיר אחרת שאין בה בית קברות לאותה עיר שיש בה בית קברות כדי לקבור את מתיהם, **דִּזְמָנִין דְּמִתְרַמֵּי בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת** – ולפעמים מזדמן שיבואו בערב שבת בין השמשות, **וּכשראו** שלא יספיקו לבוא לבית הקברות לפני שבת, **מַקְּרוּ וְקָבְרוּ בָּתָּ** – יקרה שיקברוהו באותה תלולית שבדרך המובילה לעיר שיש בה בית קברות. **אֶלָּא** מה שאמרת ש'עיר' היינו **עִיר הַמְּמוּכָּה לְבֵית הַקְּבָרוֹת**, והתל נמצא סמוך לעיר, מדוע יש לחשוש שקברו שם מת, והרי **כּוּלְּהֵי לְבֵית הַקְּבָרוֹת אָזְלִי** – כל בני העיר הולכים לקבור את מתיהם בבית הקברות הסמוך אליהם, והם בקיאים בשיעור הזמן שצריכים כדי להגיע לבית הקברות, ולא מסתבר שיטעו באומדן הזמן ובשיחשיך היום ימהרו לקבור את המת בתלולית הסמוכה, ומדוע חששה בזה המשנה לטומאה.

משיבה הגמרא: **אֲמַר רַבִּי חֲנִינָא**, החשש בתלולית הקרובה לעיר שסמוכה לבית הקברות הוא **מִתּוֹךְ שֶׁהַנָּשִׁים קוֹבְרוֹת שָׁם** את **נִפְלֵיהֶן, וּמוֹבֵי שְׁחִין** קוברים שם את **זִרְעוֹתֵיהֶם** שנפלו, ובזה חילקה המשנה, **שַׁעַד חֲמִשִּׁים אַמָּה** סמוך לעיר או לדרך, **אוֹלָא אֵיהִי לְחוּדָּהּ** – הולכת האשה לבדה לקבור שם את הנפל, **אֲבָל טְפֵי** – יותר מחמשים אמה, **דְּבָרָא אֵינִישׁ בַּהֲדָהּ** – לוקחת עמה האשה אדם אחר, שהיא יראה לצאת לבדה יותר מחמשים אמה, **וּלְבֵית הַקְּבָרוֹת אָזְלָא** – והולכת עמו לבית הקברות לקבור את הנפל. **הִלְכָךְ** – לכן **טוּמְאָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לָא מַחֲזְקִינַן**, ומטהרים את התלוליות הרחוקות שאין הנשים קוברות שם את נפליהן.

הגמרא לומדת ממשנה זו דין בהלכות עדות: **אֲמַר רַב חִסְדָּא, שְׁמַע מִינָּהּ מִדִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר** שאמר 'איזו היא ישנה ששים שנה', שיותר משישים שנה אין בני אדם זוכרים אם נעשתה תלולית זו מחמת קבורת מת או לא, **דְּהַאי סָהֲדוּתָא** – כל עדות, **עַד שִׁיתִּין שְׁנִין מֵידַּר, טְפֵי לָא מֵידַּר** – רק עד ששים שנה אפשר לזכור את פרטי העדות, אבל לאחר שחלפו ששים שנה, הדברים נשכחים ושוב אי אפשר להעיד עליהם.

דוחה הגמרא: **וְלָא הִיא** – אין הדברים דומים, **הָתָם הוּא דְּלָא רָמְיָא עֲלֵיהּ** – דוקא בקבורת מת אמר כן רבי מאיר, כיון שאין זה דבר המוטל על האדם לזוכרו, ולאחר ששים שנה כבר משתכח הדבר, **אֲבָל הָכָא** – בעדות, שמינוהו להעיד בדבר, **כֵּיוָן דְּרָמֵי עֲלֵיהּ, אַפִּילּוּ טוֹבָא נַמִּי** – מתוך שמוטל עליו לזכור את פרטי העדות, זוכר הוא את כל המעשה גם לאחר שחלפו יותר משישים שנה.

משנה

בהקדמה למשנה הקודמת (יח:) התבאר ששטר היוצא לפנינו צריך 'קיום', כדי שלא יוכל הנתבע לטעון שהשטר מזויף, והקיום נעשה על ידי עדות או ראיה שהחתימות אמיתיות. משנתינו דנה באופן שעדי השטר עצמם מעידים על חתימותיהם: שנים החתומים על השטר ובאו לפנינו, **זֶה אוֹמֵר**, חתימה זו שבשטר [**וְזֶה**] היא **כְּתַב יָדִי, וְזֶה** – החתימה השניה, **כְּתַב יָדוֹ שֶׁל חֲבֵירִי. וְאַף זֶה** – העד השני **אוֹמֵר, זֶה כְּתַב יָדִי הוּא, וְזֶה** – החתימה האחרת, **כְּתַב יָדוֹ שֶׁל חֲבֵירִי**, ונמצא שיש על כל חתימה שני עדים המעידים על אמיתתה, **חֲרֵי אֵלּוּ נֶאֱמָנִין**, והשטר מקוים על פיהם.

המשך בעמוד קצז

אבל אם **וֶה אוֹמֵר, וֶה כָּתַב יָדִי הוּא, וְוֶה אוֹמֵר, וֶה כָּתַב יָדִי**, ואינן מעידים כל אחד על חתימת חבירו, נמצא שעל כל חתימה יש רק עד אחד, ולכן **צְרִיכִין** העדים **לְצָרֵף עַמָּהֶם** עד **אַחֵר**, שיעיד על שתי החתימות, וכך יהיו על כל חתימה שני עדים, **דִּבְרֵי רַבִּי. וַחֲכָמִים חולקים וְאוֹמְרִים, אֵינָם צְרִיכִין לְצָרֵף עַמָּהֶן** עד **אַחֵר, אֶלָּא נֶאֱמָן אָדָם** החתום על השטר **לוֹמַר וֶה כָּתַב יָדִי**, ומתקבלים דבריו אף ללא סיוע של עד נוסף.

* * *

גמרא

מבואר במשנה שנחלקו רבי וחכמים באופן שעדי השטר עצמם מעידים על חתימות ידיהם, האם די בעדותו של כל עד על חתימת עצמו, או שצריך עמו עד נוסף, הגמרא מבארת מה הם סברות המחלוקת, ובמה שונה אופן זה שעדי השטר עצמם מקיימים את חתימות ידיהם, מאופן שבו עדים אחרים מקיימים את חתימות עדי השטר, שבזה לדברי הכל יש צורך בשני עדים על כל חתימה. מבארת הגמרא: **בְּשֶׁתִּימְצֵי לוֹמַר** – כאשר תחקור ותדקדק אחר סברותיהם של רבי וחכמים, תמצא **שֶׁלִּדְבֵרֵי רַבִּי**, שאף כשעדי השטר עצמם מקיימים את חתימותיהם יש צורך בשני עדים,